

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

EGY CSILLAGGAL KEVESEBB

Amikor Nicolaus Harnoncourt haláláról olvastam, eszembe jutott, hogy lemezeim között van a *Brandenburgi versenye*nek egy felvétele, amelyen ő is szerepel, ekkor — 1924-ben — azonban még nem karmesterként, hanem viola da gambán játszik. A zenekart Jascha Horenstein vezényli, az egyik legkalandosabb életű zenész, aki a világ minden táján megfordult, s a legjobb Mahler- és Bruckner-interprettorok közé sorolják. Ezt az előadását mégis maradandónak ítélték, és 2004-ben CD-n is kiadták. A két szólista — Walter Schneiderhan a hegedűs — nyilván hozzájárult a sikerhez. Igaz, Harnoncourt-t nem elégítette ki a brácsázás, karmesterségre cserélte, de a *Brandenburgi versenye*ktől nem szakadt el: 1930-ban vette lemeze a hat koncertet, s ezzel indult lemez-karrierje, melynek révén a 20. század egyik legismertebb és legbecsültebb előadóművésze lett, aki élen járt a barokk zene népszerűsítésében. Az előtte működő nagy nemzedék tagjai ritkán szólaltatták meg e kor klasszikusait, némelyik megmaradt tolmácsolásuk — még Toscaniniei is — a mai hallgató számára meglehetősen szokatlan, úgy értelmezik a műveket, ahogy az elefánt közlekedik a porcelánboltban. A hiteles hagyomány újratemetői Karl Richter és Nicolaus Harnoncourt voltak. A különbség az volt közöttük, hogy Harnoncourt a zeneirodalom egyre tágasabb területeire tekintett ki, s mindenütt maradandót, néhol egészen újszerűt alkotott, a zenekritikusok szerint az ő felvételei általában revelációt jelentettek. 1933-ban bécsi zenész kollégáival megszervezte a Concentus Musicus együttesét, ennek élén aratta élete legnagyobb sikereit, melyekben a felesége, a kiváló hegedűs Alice Harnoncourt az együttes koncertmestereként eredményesen támogatta. (Harnoncourt 1929-ben, Alice 1930-ban született.)

Először egy lemezbortón olvastam a karmester nevét: Händel *Saul* című oratóriumának karmestereként. Sok-sok évvel ezelőtt vásárolta apám Párizsban, hogy megörvendeztessen: tudta, hogy-ne tudta volna, hogy Händel zenéje a szívemhez nőtt. Természetesen a *Messia*ssal indult a szerelem, amely utóbb lemezvadászattá vált, és ebben a *Saul*nak komoly szerepe lett. A mű felvételei, legalábbis az általam begyűjtöttek közül, messze Harnoncourt-é a legszebb és legdrámaibb. Igen, drámai. Ezek az Őszövetségéből merített történetek majdnem mindig drámaiak, a jó és a gonosz vívja harcát bennük, s ez a harc újra meg újra kitör, mint a vulkánból a láva. Nem lévén zenetudós, csak a fülemre hagyatkozhatom, talán mégsem té-

vedek nagyot, ha ezt a felvételt — aztán sok egyebet is — igazán maradandónak érzem. Szerettem volna megszerezni a karmester barokk zenéről szóló könyveinek egyikét (valamelyik öt kiadást ért meg), de nem sikerült, maradtak hát a lemezek, előbb azok, amelyeken Bach műveit vezényli.

Kettőt emelnék ki ezek közül, amelyek a zeneirodalom csúcsára vezetnek, a *János- és a Máté-passiót*. A *János-passió* abban a sorozatban jelent meg, amelyet halála 250. évfordulójára időzítették, s a kor kiválóságai tettek hitet a Tamás templom karnagyának páratlan nagysága mellett. Harnoncourt együttese, a Concentus Musicus és az Arnold Schönberg Kórus élén óriásit alkotott, pedig a passiónak sok-sok kiváló felvétele között kiemelkedőt alkotni nem könnyű. Harnoncourt-nak mégis sikerült. A rá annyira jellemző mozgalmas drámaisággal idézte föl a passió egyes állomásait, döbbenetes hatást keltve a hatalmas kórustételekkel, amelyekben Pilátustól Jézus megbüntetését követelik. Nem egyszerűen a csodás zene elvenedik meg, hanem a Krisztus haláláig tartó eseményeket úgy idézi elénk, ahogy János tette evangéliumában. Nem hangulatfestés, hanem a szenvedés maga bontakozik ki fülünk hallatára. Ez a kivételesnek nevezhető beleérzés és megjelenítő képesség mutatkozik meg azoknak a kantátáknak előadásában, amelyeket ugyanebben a sorozatban Harnoncourt szólaltat meg. Az igazán hozzáértők azt szokták írni, hogy Bach műveinek három legautentikusabb tolmácsolója Karl Richter, Nicolaus Harnoncourt és Tom Koopman. Számomra Karl Richter volt és marad a mérce, a hozzáértők azonban Harnoncourt-ra szavaznak. A tökéletesség és hitelesség ekkora magaslatain csak árnyalatnyi különbségek, s ki-ki ízlése és emlékei szerint választhat. Karl Richtert személyesen is hallottam, Harnoncourt-t csak lemezeiről ismerem...

A *Máté-passiót* felfedezője és első megszólaltatója, a zeneszerző Mendelssohn a nyugati világ passiójaként méltatta, Adolf Bernhard Marx pedig ezt a találó jellemzést írta róla: „Nagy mesterünk legnagyobb alkotása, és az emberiség művészetének legjelentősebb, legszentebb alkotása.” Megszólaltatása valóban mindig ünnepi pillanat, hallgatójának időnként az a benyomása, hogy Bach túlemlkedett a földi világon és bepillantott a mennyek országába. Csak hasonló lelkiüreltel szabad és érdemes megszólaltatni, mert valóban a lét teljességének ígézetét kelti. Harnoncourt 2001-ben készített felvételéről ez az érzésvilág szólal meg, s keríti hatalmába a hallgatót. Valóban a zene ünnepét valószínűsíti meg, és kivételes élményt szerez hallgatójának. A Teldec kiadásában megjelent előadás szólistái s

remekelnek. Őket hallgatva a felejthetetlen magyar evangelistára, Réti Józsefre is emlékezhetünk, akit épp akkor szólított el a halál, amikor Európában kezdett a nagy oratórium-énekesek közé emelkedni. Ha számba vesszük a kultúra és a művészet legnagyobb remekait, a *Máté-passió* feltétlenül a legelső között szerepel az *Isteni színjátékkal* és Shakespeare drámáival. Főlöszleg méltatni: a szavak töréke-nyek. Hallgatni kell és megcsodálni!

1980-tól Harnoncourt Salzburgban a Mozarteum professzora lett, s egyre többször tekintett ki a barokk zene világából, s az egyik legkiválóbb előadója lett Mozart zenéjének, nemcsak spirituális, hanem világi alkotásait (például szimfóniáit, de operáit is) a legmagasabb szinten tolmácsolta, a nagy Mozart-karmesterek után is tudott újat mondani. Ebben annak is része lehetett, hogy teljesen tisztában volt a zene fejlődésével, tehát tökéletesen átlátta összefüggéseit, különösen a spiritualitás kifejezésében. A nagy Mozart-karmesterek (például Bruno Walter) után így lett a zeneszerző értelmezésének egyik kulcsfigurája. Számomra Mozart operáinak legzseniálisabb megszólaltatója Fritz Busch, aki 1934 és 1939 között a glyndebourne-i ünnepi játékok egyik szervezőjeként szenzációs felvételeket készített, például a *Don Giovanni*-ról és a *Figaro házasságáról*. Ezt az operát Harnoncourt is lemezre vette. Első hallásra azt gondoltam: „újszerű”, aztán egyre közelebb éreztem ízlésemhez, s beilleszkedett abba a képbe, amelyet erről az óriási zeneszerzőről alakítottam ki magamban, s amelyben egymás mellett szerepelnek derűs és tragikus árnyak. Hogy a szimfóniák előadásában is remekelt, azt a Heti Válasz egyik számában fejtegette Végh Alpár Sándor, szerintem azonban kivételes élményt szerzett és szerez a zeneköltő összes egyházzenei alkotásainak tolmácsolásával. Az a csodálatos, hogy ezek sorában a súlytalanabb miséknél bensőségességét is éreztetni képes, a *C-moll mise* megszólaltatása pedig zseniális, az általam ismertek közül a legszebb, mert a legmélyebb. (Emlékezetes Solti György megszólaltatásában is.) A híres *Koronázási mise*-nek sok autentikus tolmácsolása ismeretes. Az egyik Szent II. János Pál mondja a szentmisét, s az önmagát nem túl szerényen karmester-fejedelemnek minősítő Herbert von Karajan szólaltatja meg a *Koronázási misét*. Számomra Harnoncourt (és Wolfgang Gönnenwein) vezényletével többet mond, de ez megint csak egyéni véleményem. Külön méltatást érdemel a *Requiem*. Ez az alkotás is a zeneirodalom csúcására vezet, bár némelyik előadása inkább lapályon reked. Nem így Harnoncourt-é (és mellette ismét Wolfgang Gönnenweinét említettem), aki valóban teljességében idézi vissza a mű első részének minden bensőséges szépségét.

A *Dies irae* félelmetes látomása és a *Lacrymosa* fájdalmas gyászja talán egyetlen más karmester elő-

adásában sem ennyire magával ragadó, legalábbis kevesen szólaltatják meg ilyen végérvényesnek ható tökéletességgel, akár a régebbi nagy nemzedék, vagy a következő generáció jeleseinek előadásában hallgatjuk is. Végh Alpár Sándornak, a Heti Válasz írójának (*Hercegek és cigányok az égben* címmel jelent meg idézett nekrológja a lap 11. számában) szerencséje volt: személyesen találkozhatott vele, s találalatként idézhette az osztrák kulturális miniszter búcsúztatójának gondolatát: „Rendkívüli művész és személyiség volt, aki évtizedeken keresztül oly mély nyomot hagyott Ausztria kulturális életében, mint senki más...” Azzal egészíthetjük ki e jellemzést, hogy a világ zenei életében is olyan mély nyomot hagyott, mint kevesen. Magyar méltatója elmondja, hogy Luzernben, ahol a sakkcsapatok világbajnokságáról tudósított, épp szállodai szobájában pihengetett, amikor a rádió három változatban ugyanazt a Mozart-szimfóniát adta. Az egyik karmester Solti György volt, aki szerényen „maestronak” szólította magát, a másik Herbert von Karajan, s következett a harmadik. Idézem az egyre figyelmesebb tudósítót: „Mozart zenéje kifényesedett, eltűnt belőle a rutin. A zenekar — talán ez a legjobb kifejezés rá — emelkedetten játszott. Mint ha ünnep lett volna. Nem tudni, miféle, csak azt, hogy ünnep. Talán megérkezett a tavasz. Kimentték egy süllyedő hajó legénységét. Világra jött valahol egy gyermek. Ilyesmi. Emlékszem az érzésre: azt gondoltam, a dirigens boldog. Azért az, mert ő tudja csak igazán, mekkora ajándék, hogy közöttünk élt egy darabig Wolfgang Amadeus Mozart, és kincseiből sok mindent ránk hagyott. Többek közt azt a szimfóniát, melyet ott, Luzernben, szállodai szobámban hallgattam.” A sok kincs közül talán a *Requiem* a legfényesebb. Ajándék hallgatni.

Nicolaus Harnoncourt újabb és újabb korszakokban lett teljesen otthonos, s egyre-másra hódította meg őket számunkra is. Mégis meglepetést keltett Verdi *Requiemjének* felvételével. Azt hittük, alkatától és felfogásától távolabb áll ez az olasz opera nagy korszakát idéző remekmű, amelynek hallgatása közben ugyancsak azt érezzük, ünnep jött el, amikor a holtakra, a számunkra kedvesekre emlékezünk. Nagy szerencse, hogy némi kapacitálásra Verdi magáénak érezte azt a tervet, hogy Manzoni, a népszerű író emlékére több zeneszerző-társával karöltve gyászmisét komponáljanak. Pedig emlékezhetett arra, hogy a Rossinit gyászoló hasonló vállalkozás nem volt túl sikeres. Szerencsére a vállalkozók úgy érezték, örökkévalóságig húzhatják az időt. Szerencsére, hiszen Verdi elunta a várakozást, és egyedül komponálta meg *Requiemjét*, amely életművének egyik csúcsa. Ez az egyik olyan mű, amelynek bármelyik felvételével találkoztam is, ellenállhatatlan vágyat éreztem, hogy birtokolhassam, így aztán sokféle előadását ismerhetem. Egy ide-

ig Toscaninié volt a mércém, aki félelmetes tempóban száguld végig a művön, s elképesztő drámai hatást ért el. Nem mindegy, milyenek a szólisták, kivált a szoprán. Ilyen szempontból Claudio Abbado egyik régebbi felvétele megragadó. Aztán kialakult egyensúlyosabb előadásmódja is, amelynek során a karmesterek kiemelték a lírai részeket is. Őriási a hangfelvétel technikai megvalósításának jelentősége is, hiszen a felvételek „szólnia kell” a szó igazi értelmében. Verdi nem véletlenül választotta ki nagy gonddal a szereplőket, s azon is hezitált, hol legyen a mű ősbemutatója. Végül 1874. május 22-én játszották először Milánóban, a San Marco székesegyházban, amelyet zsúfolásig megtöltött a világ minden részéből érkező hallgatóság. Teljes joggal írja egy életrajzírója, Carlo Gotti, hogy „pályafutása során még nem emelkedett a koncepció és a kidolgozás olyan magaslatára, mint (...) a *Messa da requiem* esetében”. A szerző is nagyon elégedett volt művével: „Úgy látom, megkomolyodtam, nem vagyok immár afféle bohóc, nem pojácáskodom a közönség előtt ordibálva: »Tessék, tessék, méltóztassék!«... s nem pufogatom-döngetem közben a nagydobot.” Általános vélemény szerint a legkiemelkedőbb tételek a *Requiem*, a *Kyrie*, a *Dies irae* és a *Libera me*, amelyek a teremő képzelet remeklései. Ezt a teremő folyamatot lehet érzékelni Harnoncourt tolmácsolásában is, amely egyéb lemezeivel az utókornak is gyönyörűséget szerez és kivételes elmélyülésre ad alkalmat.

RÓNAY LÁSZLÓ

KÖNYVEKRŐL – RÖVIDEN

Három lelkeségi írás

Ahol a csend magasztal. Egy karthauzi szerzetes a hit útjáról II.

Bizonyára sokan látták *A nagy csend* című dokumentumfilmet, amely a karthauziaknak titokzatos, a külvilágtól teljesen elzárt életébe enged bepillantást. Ők a szerzetesélet legszigorúbb formáját választják: kolostorukban elzárkóznak a világtól, hogy életüket egészen az imádságnak szentelve próbáljanak egyre szorosabb egységre jutni Istennel.

Egyik legértékesebb kódexünket a „Karthauzi névtelen” írta. E könyvecske szerzője is névtelen marad, bár kilétét fölfedi számunkra a fordító, Görföl Tibor tanulmánya a két évvel korábban kiadott első kötetben. A műfaj nehezen meghatározható: naplójegyzetek, útmutatások, fiktív levelek? Aki azonban belefog a könyv olvasásába, az megfeledez a szerző személyéről, koráról, annyira leköti az aforizmaszerű mondatok időtlen igazsága. Először rövid fejezetek adnak a teljesebb életre segítő ötleteket. Napjainkban nagy keletje van a helyes életvezetésre útmutatást adó könyveknek. Itt is ilyen tanácsokkal találkozunk.

„Minden embernek egyetlen dolga van csupán: helyesen kell felhasználnunk a rendelkezésre álló időt és a képességeinket. Csakis így tölthetjük be a sorsunkat, és az életünknek pontosan ez az egyetlen célja.” Ki vonná kétségbe az ilyen mondatok igazságát? „Próbáljon fölébe emelkedni önmagának és a dolgoknak. Tanulja meg, hogyan lehet úrrá kóborló gondolatain.” „Az erőfeszítés tesz igazán emberivé minket, a nehézségek pedig felkészítenek a küzdelemre.” Hosszan sorolhatnánk az önnevelésre, állhatatosságra, örömteli bátorságra, rendezett életre buzdító mondatokat.

A könyv első harmada után már nem az önnevelés áll a középpontban, hanem arra kapunk tanácsot, hogyan lehet részesedni Isten életében, hiszen „csak akkor élünk, ha egységben vagyunk vele”. Bepillantást enged Isten misztériumába, az örök és végtelen létezésbe, aki szeretetével ölel körül bennünket. „Ismerni, szeretni és szolgálni Istent: ez az élet, és ez az üdvösség.” „Ha szeretjük Istent, és baráti kapcsolatot alakítunk ki vele, az életünk mérhetetlenül tágassá válik, és átalakul örök életé.” Aki küszködik a hitével, de nehézségei ellenére próbál imádkozni és rábízni magát Istenre, az megnyugvással olvashatja az ilyen mondatokat: „Ha nyugodt vagyok, azaz hátrahagyok mindent Istenért, legalábbis akarati szinten, és megmaradok a békében, akkor minden rendben van. Ez az állapot magához vonzza Istent. Kiáltva kiált Istenhez, olyan kiáltással, amelyre Isten öröktől fogva várakozott: öröktől hallani akarta, azért, hogy eljöhessen és énbennem lakozhasson.” Így „már a földön formát kezd ölteni a mennyei élet”.

A könyv kiemelkedik a szokásos lelkeségi művek sorából. Leginkább talán Kempis Tamás *Krisztus követése* juthat eszünkbe róla. Aki kézbe veszi, aligha tud majd szabadulni varázsa alól. (*Ursus Libris*, Budapest, 2015. A *Megszólal a csend* című első kötet 2013-ban jelent meg.)

Martin Laird OSA: Napsütötte hiány.

Csend, tudatosság, szemlélődés

Egészen más módszerrel, de ugyanezt az utat nyitja elénk Laird könyve: azt az utat, amelyen találkozhatsz Istennel. Sokakban máig él az a hamis vélemény, hogy a szemlélődés, a kontempláció csak a szerzeteseknek, elsősorban a szemlélődő életformában élőknek fenntartott privilégium. Az utóbbi évtizedekben ez a szemlélet jelentősen változott. Elsősorban talán Thomas Merton, később Jálics Ferenc hatására Magyarországon is megnőtt az érdeklődés a személyes, benső ima, a szemlélődés iránt. Részben Merton nyomán egy másik trappista szerzetes, Thomas Keating hozott létre a hetvenes években egy olyan mozgalmat, amely a kontemplációt, a belső imát a keresztény élet szerves részének tartja. (Módszerét „centering